

Олег Анатолійович ТРОФИМЧУК

здобувач, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-6443>

e-mail: oleh.trofymchuk@gmail.com

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ В ЕПОХУ НЕОЛІБЕРАЛЬНОГО ГЛОБАЛІЗМУ

Окреслено основні теоретичні проблеми сучасного мейнстріму економічної науки щодо ролі та функцій держави в економіці та державного регулювання економіки. Розкрито та статистично підтверджено ряд негативних тенденцій, процесів та явищ на національному та глобальному рівнях в епоху глобалізації, зумовлених ідеями неоліберальної концепції щодо ролі держави в економіці та глобалізації. Розкрито основні напрями нівелювання негативного впливу неолібералізму на соціально-економічний розвиток. Показано та оцінено основні сценарії подальшого розвитку пануючих поглядів на державне регулювання економіки. Визначено основні його виклики, зумовлені глобалізацією, та показано необхідні напрями його трансформації.

Ключові слова: держава, глобалізація, державне регулювання економіки, економічна політика, неолібералізм, функції держави

ВСТУП

Інститут держави протягом усього свого існування істотно впливає на життя суспільств, соціально-економічний розвиток яких завжди залежав від ефективності державного регулювання економіки (ДРЕ). На кожному етапі розвитку економічної думки погляди на ДРЕ варіювалися в межах екстремумів: від позитивного напрямку, що виступав за активне втручання держави, до негативного, який надавав перевагу економічній свободі та стихійному саморегулюванню [27]. В епоху глобалізації панівною є неоліберальна концепція державної політики, хоча в останні роки її підтримка значно впала. Неолібералізм небезпідставно звинувачують у спричиненні цілої низки негативних тенденцій, подій, процесів та явищ, а також у відсутності адекватних їм відповідей. На додачу до цього перехід на ринкові засади функціонування економіки України із застосуванням неоліберальних рекомендацій так і не призвів до позитивних результатів, а в умовах війни ситуація стала взагалі катастрофічною. Вищезазначене свідчить про високий рівень актуальності дослідження та теоретичного переосмислення ДРЕ в епоху неоліберального глобалізму.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Дослідженням ДРЕ на сучасному етапі глобалізації займалось багато зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед основних вітчизняних дослідників варто виділити таких, як А. Арсеєнко, Т. Артємова, В. Базилевич, О. Білорус, О. Бірюков, В. Бодров, В. Геєць, Н. Гражевська, А. Гриценко, П. Єщенко, М. Зверяков, Б. Кваснюк, Ю. Кіндзерський, Т. Ковальчук, С. Кораблін, Є. Лісеній, В. Мандибура, І. Піляєв, Є. Редзюк, Ю. Уманців, Т. Унковська, О. Яременко. Серед іноземних варто виділити: Д. Аррігі, І. Валлерстайн, Дж. Гелбрейт, Р. Грінберг, Г. Закман, А. Калетський, М. Кокс, Гж. Колодко, К. Крауч, П. Кругман, Т. Пікетті, К. Поланьї, Р. Раджан, Р. Райх, Дж. Робінсон, Д. Родрік, Н. Рубіні, А. Рубінштейн, Ем. Саез, Р. Скідельський, Дж. Стігліц. Незважаючи на дуже широкий спектр наявних наукових праць, присвячених цій темі, вона потребує подальшого дослідження. Окрім емпірико-прак-

тичних проблем, які зумовлюють необхідність перегляду ідей стосовно ДРЕ, в даному аспекті є ще й глибинні теоретичні недоліки мейнстріму економічної науки. Основою інформаційної бази дослідження є наукові праці (статті, монографії, підручники) зарубіжних та вітчизняних вчених та офіційні статистичні матеріали. Методами дослідження є історико-генетичний, системно-структурний, причинно-наслідковий, аналіз і синтез, порівняльний, діалектичний, логічної абстракції, статистичний, графічний, табличний.

МЕТА дослідження – теоретичне та емпіричне розкриття суті, специфіки, суперечностей та викликів ДРЕ в епоху неоліберального глобалізму, а також розроблення практичних рекомендацій з трансформації ДРЕ в умовах сучасного етапу глобалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Спочатку варто окреслити особливості нашого теоретичного бачення ДРЕ як такого та показати деякі вагомні теоретичні проблеми економічної науки. ДРЕ є діяльністю держави, що здійснюється за допомогою наявних у неї інструментів та з метою цілеспрямованого впливу на структурні складники економіки країни та динаміку їх функціонування задля досягнення поставлених цілей. Спираючись на концепцію сумісно-розділеної діяльності та класифікацію економічних функцій держави А. Гриценка, легко обґрунтувати, що ДРЕ є одним із проявів економічних функцій держави як носія загальних економічних інтересів суспільства (ЗЕІС), які не є просто сумою індивідуальних інтересів. По суті, таке регулювання є суспільним благом, потреба в якому не викристалізовується в межах усвідомлених інтересів індивідів (членів суспільства) та потребує окремого носія такого специфічного загального економічного інтересу суспільства, яким є держава [4; 26].

Серед основних теоретичних проблем сучасного мейнстріму економічної науки варто виділити такі. **По-перше**, розкриваючи роль та функції держави в економіці (зокрема, ДРЕ), науковці часто лише узагальнюють напрями її практичної діяльності та не беруть за основу її сутнісні характеристики. Водночас в межах неоліберального напрямку, часто говорять, що

держава повинна боротися з т.зв. «провалами» ринку, які, по суті, являють собою теоретичну аберацію. **По-друге**, застосування такого підходу викривляє економічну реальність та породжує негативне ставлення до ДРЕ. Насправді ж взаємодія ринку та держави є комплексною, що можна легко усвідомити на основі концепції сумісно-розділеної діяльності. Ринки не існують у теоретичному вакуумі, адже саме держава визначає умови їх функціонування. Тому можливим є одночасне зростання ролі держави та розвиток ринкових відносин. Приватні інтереси членів суспільства як ринкових суб'єктів не можуть адекватно задовольнятися на ринку без реалізації економічних функцій держави як носія ЗЕІС. **По-третє**, співвідносячи державу та ринок, багато науковців та діячів не дотримуються принципу симетричності застосування логіки міркувань, ідеалізуючи ринковий механізм в теорії та демонізуючи державне втручання на практиці. **По-четверте**, реалізація вмієних функцій держави, які є відмінними від її сутнісних функцій як носія ЗЕІС, і справді зумовлює низку негативних наслідків. Однак це не може виступати аргументом проти застосування природних функцій держави та проти ідеї комплементарності ринку та держави. Ринок на практиці також призводить до безлічі негативних наслідків. Потрібно не зменшувати роль держави, а шукати шляхи максимально ефективного реалізації сутнісних функцій та мінімізації практичного застосування вмієних функцій, насамперед через розвиток демократії та громадянського суспільства [4; 3, с. 380-383; 26].

Незважаючи на ідею циклічності історії, людство в кожен період часу живе в специфічних умовах, відмінних від наявних дотепер. Час від часу повторюються окремі прояви певних процесів та явищ, але якісне наповнення історії конкретної епохи є унікальним. Феномен накопичення науково-технічних та культурних досягнень зумовлює висхідний розвиток людства до можливостей забезпечення своїх динамічних та безмежних потреб. Такі якісні зрушення зумовлюють появу нових трендів, одним із яких є процес глобалізації. Термін «глобалізація» вперше застосовано американським економістом Т. Левіттом у статті «Глобалізація ринків» (1983) [2, с. 125]. Вона являє собою процес виникнення та розвитку єдиного загальнолюдського культурного, інформаційного, політичного та економічного простору планети, а також посилення взаємозалежності і взаємовпливів суспільно-економічного, культурного та політичного життя окремих територій (країн) один на одного. В економічній думці є ідея про те, що глобалізація розпочалася з епохи Великих географічних відкриттів та пройшла три етапи розвитку [9, с. 300-301]:

Перший (XVI – XVIII ст.) характеризувався до-

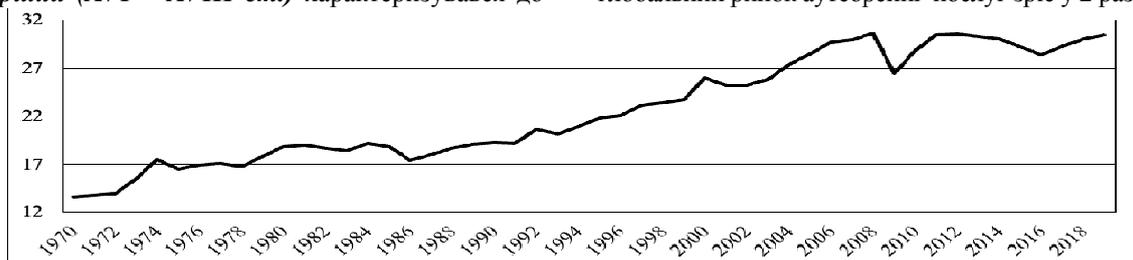

Рис. 1. Світовий обсяг експорту товарів та послуг у відсотках до ВВП, % (побудовано на основі [55])

мінуванням низькоефективних сільськогосподарського, видобувного та сировинного виробництва, а також низькими темпами розвитку. Водночас створюються перші чартерні компанії та поширюється практика міжнародних угод.

Другий (XIX – 70-ті рр. XX ст.) обумовлено промисловою революцією та індустріалізацією. Це зумовило зростання продуктивності та обсягу виробництва, доходів, а також розвиток переробної промисловості, машинобудування. Водночас наслідком стало поглиблення диференціації в економічному, соціальному та культурному рівнях розвитку окремих країн.

Третій (розпочався в 70-х рр. XX ст.), що характеризується бурхливим розвитком третинної економіки, автоматизації виробництва, використання нових джерел енергії. Основою даних змін стала науково-технічна революція у сфері виробництва, транспорту та комунікацій.

Однак риси та якісний зміст саме третього етапу найповніше відповідають визначенню процесу глобалізації.

По-перше, спостерігається небачений ріст частки світової торгівлі у валовому світовому випуску (ВВП). Ріст експорту майже завжди перевищував зростання ВВП (рис. 1). В 1900 р. експортна квота складала приблизно 9.7 % і до 1960 р. практично не змінилася – 10.5 %. Починаючи із 1970 р. дотепер співвідношення зросло до 31 % [1, с. 441; 55], що свідчить про посилення взаємодії та взаємозалежності національних економік та поглиблення суспільного поділу праці.

По-друге, одним із основних проявів поглиблення міжнародних відносин є зростання частки транскордонних інвестицій у ВВП. Рис. 2 показує зростання співвідношення накопичених ПІІ до ВВП – з 1990 р. до 2019 р. значення виросло з 10 % до 42 % [53]. Чисті потоки ПІІ також зросли у відношенні до ВВП (рис. 3) в останні три десятиліття [55]. Значною мірою це зумовлено бурхливим розвитком міжнародних фінансових ринків. В останні десятиліття значно зросла мобільність капіталу, який переміщається відповідно до факторів: джерела сировини, робоча сила, ринки збуту, легкість ведення бізнесу тощо.

По-третє, глобалізація характеризується посиленням міграції та мобільності робочої сили (рис. 4). Насправді, вказаний на рисунку тренд є ще динамічнішим, оскільки не враховано нелегальних мігрантів. Міжнародна міграція свідчить про міжнародну мобільність робочої сили та спричинює уніфікацію національних культур [57]. Складність та переплетеність міжнародного ринку праці ще більше посилюється розвитком таких типів зайнятості як freelancing, out-staffing та outsourcing. Залишаючись в одній країні, людина може працювати в межах економіки іншої. Зокрема, з 2000 р. до 2019 р. глобальний ринок аутсорсинг-послуг зріс у 2 рази [43].

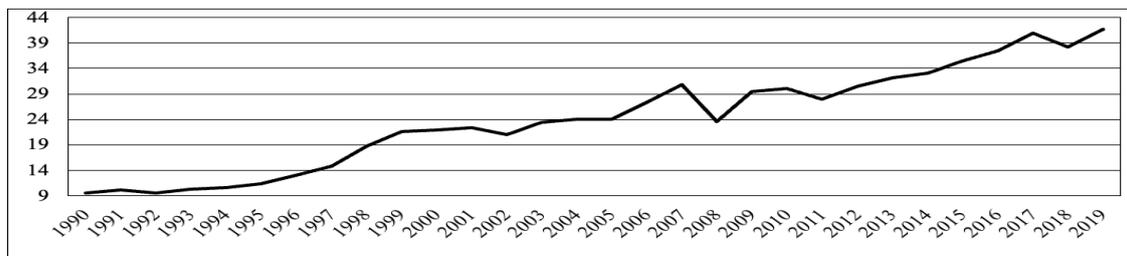

Рис. 2. Накопичені III (отримані) у ВВП, % (побудовано на основі [53])

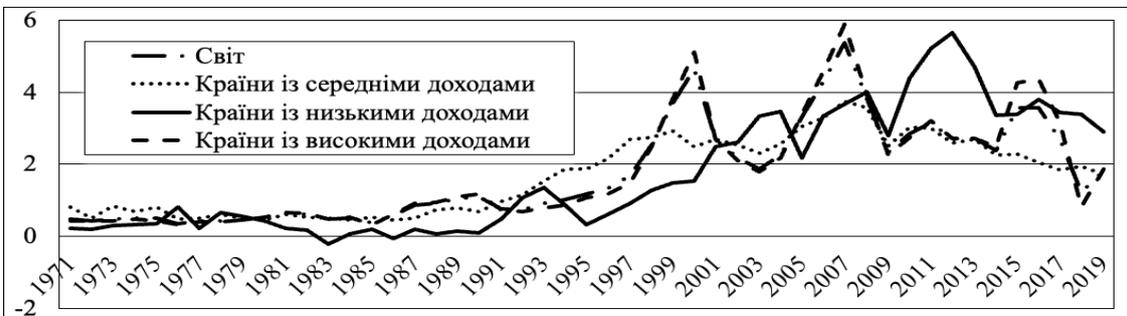

Рис. 3. Іноземні прямі інвестиції, чисті притоки (% від ВВП) (побудовано на основі [55])

Рис. 4. Чисельність іноземних мігрантів, млн чол. та % від загальної (побудовано на основі [57])

Польський економіст Гж. Колодко дав власне визначення глобалізації та виділив більш широкий набір характерних рис її сучасного етапу. Він характеризує її як «історичний процес лібералізації і подальшої інтеграції, раніше відносно ізольованих ринків капіталу, товарів та (з деякою затримкою і в обмежених масштабах) праці в єдиний світовий ринок» [13, с. 29]. Водночас він зазначає, що напрями реалізації процесу глобалізації спостерігаються у різних сферах: у політичній, культурній, соціальній, економічній, екологічній і технологічній. На думку вченого, характерні риси сучасної фази глобалізації полягають у такому [14, с. 129]:

- швидке (майже вдвічі швидше, ніж зростання виробництва) зростання торгових оборотів міжнародної торгівлі, що стала маховиком зростання виробництва;

- ще більш швидке, але водночас і більш нестійке зростання глобальних потоків капіталу, де особливо динамічними і хаотичними є потоки фінансового капіталу;

- швидке поширення нових технологій виробництва і розподілу, а також трансфер технологій з розвинутих країн в економіку країн, що розвиваються;

- посилення і вихід з-під контролю держав і міжнародних організацій міжнародної міграції робочої сили;

- постсоціалістична системна трансформація в демократію, ринок і громадянське суспільство.

- якісні зміни в міжнародних відносинах у галузі культури і політики.

Глобалізація є складним багатогранним трендом як по своїй суті, так і по факторам, що її обумов-

люють. Серед останніх варто виділити такі: 1) бурхливий розвиток технологій транспорту та комунікації; 2) лібералізація економічної політики більшості держав світу; 3) становлення та функціонування міжнародних форм організації суспільно-економічного життя; 4) зменшення ролі культури, релігії та національної ідентичності. Стосовно першого фактора, то під впливом всеосяжної інформатизації у світі розгортаються процеси девальвації простору, який перестає бути стримуючим чинником людської життєдіяльності, та ревальвації часу, цінність якого зростає. Розвиток технологій транспорту та комунікації посприяв: 1) формуванню глобальної інформаційної інфраструктури та інтеграції інформаційних ресурсів усіх рівнів, обсягів, масштабів; 2) безпрецедентному зростанню мобільності фінансових, матеріальних, людських та інформаційних ресурсів і об'єднанню світу у систему, яка функціонує в режимі реального часу; 3) уніфікації та упорядкування міжнародних потоків інформації, створення програмних засобів підтримки глобальних баз даних і забезпеченню легкого доступу до них; 4) комплексній автоматизації управлінської діяльності та різкому зниженню трансакційних витрат на рівні національних та світової економік [5].

Нематеріальним аспектом розвитку глобалізації стала тенденція зменшення ролі культури, релігії та національної ідентичності в суспільно-економічному житті. Такий процес є і причиною, і наслідком глобалізації. З одного боку, це допомагає людям краще розуміти один одного і співпрацювати через схожість світоглядів, а з іншого – є і негативні впливи. Культурно-

ідеологічний складник є невід'ємним елементом життя соціуму, однак часто різноманітна, багата, гуманістична культура, побудована на базі національних інтересів, замінюється примітивною, масовою та такою, що може вести до деградації людської цивілізації. Багатьом суб'єктам цей процес є вигідним, тому він усіляко стимулюється за допомогою телебачення, Інтернету, соціальних мереж, реклами, кінофільмів тощо. Збіднення культури стає потужним джерелом влади глобальної капіталістичної системи та поширює споживачську поведінку населення [6, с. 41-42].

Дуже важливим фактором глобалізації суспільно-економічного життя стала лібералізація економічної політики. Відкриттю національних ринків товарів, послуг, капіталів і праці посприяли неоліберальні економічні теорії, які активно застосовуються в економічній

практиці урядів країн світу. Зокрема, їх вплив легко помітити на рис. 5, де показано, що з 1970-х рр. спостерігається падіння максимальної ставки оподаткування у розвинених країнах, що зумовило низку негативних наслідків (зокрема, зростання нерівності). На рис. 6 показано падіння корпоративних податкових ставок деяких країн світу. У 1980 р. корпоративні ставки податку країн світу (обраховано для 177 юрисдикцій) в середньому були на рівні 40.11 % або 46.52 %, якщо заважити на ВВП, а у 2020 р. відповідні цифри склали 23.85 % та 25.85 % [34]. Водночас глобалізація породила суб'єктів, що успішно сприяють подальшому поширенню неоліберальних поглядів, адже їх становлення нерозривно зв'язане із діяльністю та розвитком різного роду МО, наддержавних утворень та ТНК.

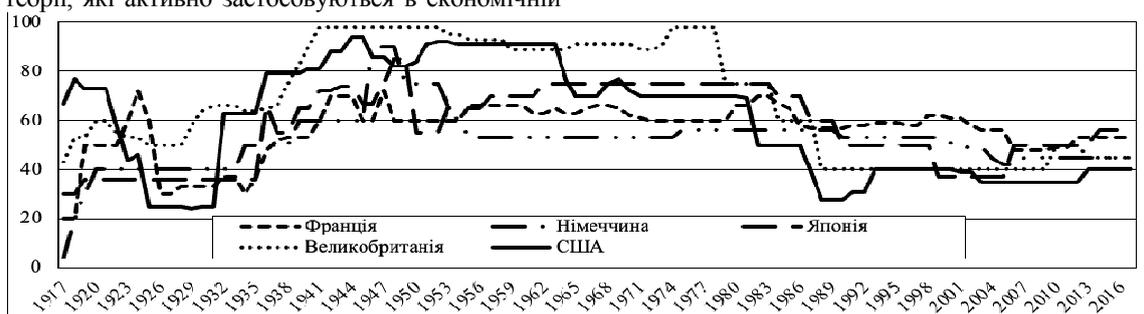

Рис. 5. Динаміка максимальної ставки оподаткування доходів (побудовано на основі [45])

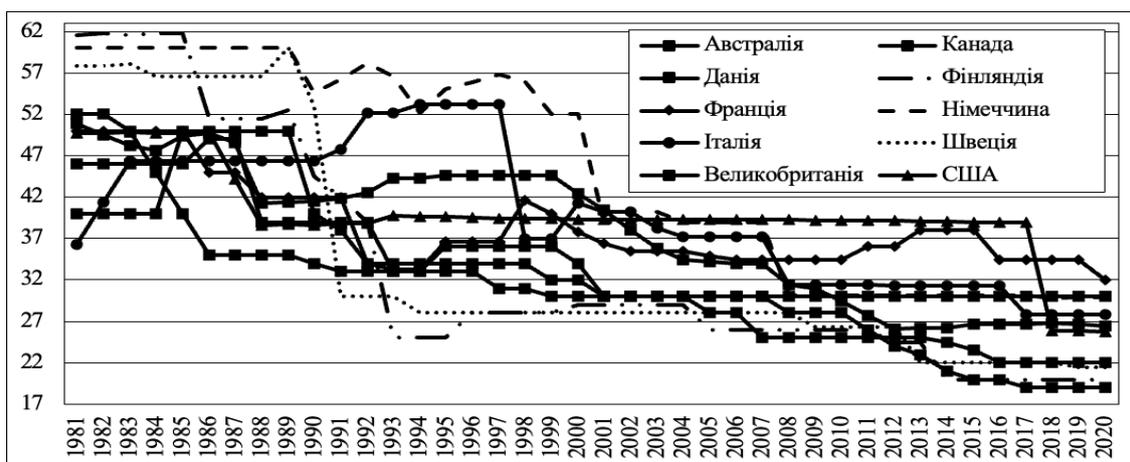

Рис. 6. Динаміка ставки оподаткування корпоративних доходів (побудовано на основі [34])

І. Валлерстайн відмітив, що ідеологія неоліберальної глобалізації – це далеко не нова ідея, оскільки капіталісти давно мріяли усунути уряди зі свого шляху. Для досягнення панування світового капіталу держави повинні були: 1) дозволити корпораціям вільно перетинати будь-які кордони зі своїми товарами та капіталом; 2) відмовитися від права володіти ефективними підприємствами, здійснюючи приватизацію; 3) звести до мінімуму соціальні виплати населенню. Дана ідеологія багато років існувала у ділових колах, доки не почала реалізовуватися починаючи з 1980-х рр. Її реалізації також сприяв Вашингтонський консенсус, розроблений та нав'язаний Світовим банком та МВФ для країн з перехідною економікою [54]. До цього списку інтересів капіталу у просуванні неолібералізму варто додати пом'якшення вимог до оподаткування, природокористування, екології, а також захисту прав робітників та споживачів. Критичним є бачення і

Дж. Стігліца: неолібералізм – це «збірна солянка ідей, що базуються на уявленні фундаменталістів про те, що ринки – це саморегульовані системи, які ефективно розподіляють ресурси, а також добре слугують інтересам суспільства». Вчений також наголошує, що неоліберальний ринковий фундаменталізм завжди був політичною доктриною, яка обслуговувала відповідні інтереси і ніколи не підтримувалася ні економічною теорією, ні історичним досвідом [27].

В економічній науці ринкова саморегуляція часто наділяється магічними властивостями усе приводити до ладу. В рамках неолібералізму створено величезну кількість моделей, складних в аспектах математики та надто спрощених у контексті висвітлення реалій. Практично всі вони базуються на ринковому фундаменталізмі, виділяючи для держави мінімальну роль. Багатьом проблемам (соціальним, екологічним, культурним, теорії власності, монополізму, нерівності тощо) приділяється

мало уваги. Економічна наука викривляється в бік того, що вигідне впливовим суб'єктам, залишаючи поза належною увагою праці, які прагнуть наблизитись до істини та змінити світ на краще. Водночас часто нав'язування ідеології ховається за вуаллю свободи наукової та суспільної думки.

Парадоксально, але лібералізація не дуже торкнулася розміру державних видатків. Як видно на рис. 7, частка кінцевого споживання центрального уряду у ВВП в епоху становлення глобальної економіки не просто не зменшувалася, а навіть має тенденцію до зростання. Неолібералізм, який на початку свого становлення тікав від проблеми дефіциту державного бюджету, сам же породжував його зростання. Наприклад, у 2012 р. рівень бюджетного дефіциту в розвинутих країнах становив 4.7% ВВП, тоді як ще наприкінці

1990-х рр. показник був на рівні 1.5 % ВВП [19]. Також варто відмітити, негативну тенденцію економічного зростання. Середньорічне зростання ВВП на душу населення було на найвищому рівні в епоху активного державного втручання (1950-1970 рр.), тоді як за панування неолібералізму динаміка даного показника пригальмувала (рис. 8).

На рис. 9 показано, що нападки на т.зв. «розмір» держави в економіці з боку прихильників неолібералізму на диво не йде в ногу із економічними реаліями США, як еталонного прикладу застосування ринкового фундаменталізму. В епоху панування неоліберальних ідей у США частка державних витрат у ВВП не зменшилася, дефіцити бюджету стали глибшими, а частка державного боргу у ВВП стабільно зростає.

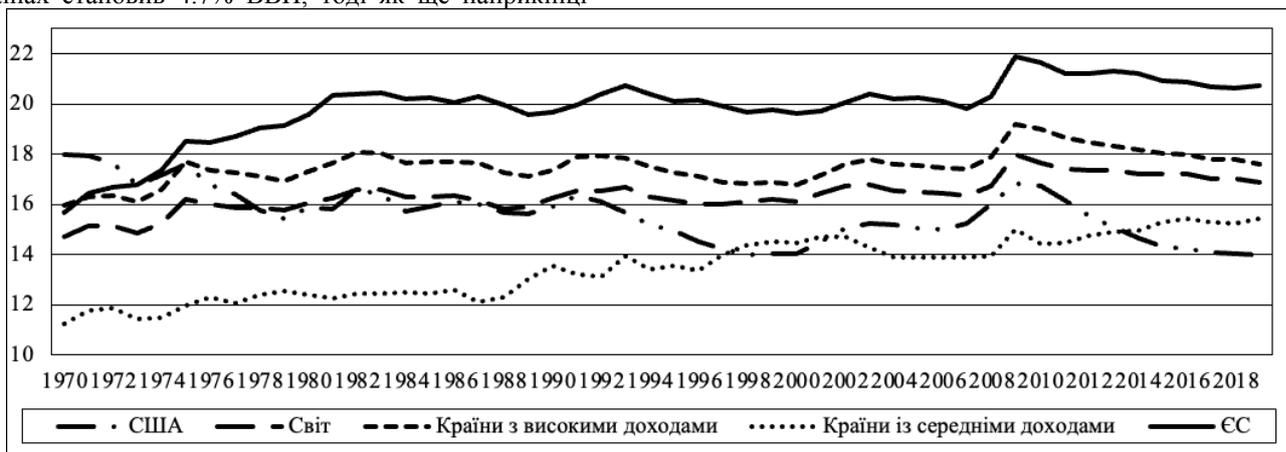

Рис. 7. Частка кінцевого споживання центрального уряду в ВВП, % (побудовано на основі [55])

Рис. 8. Зростання показника ВВП на душу населення, % (побудовано на основі [55])

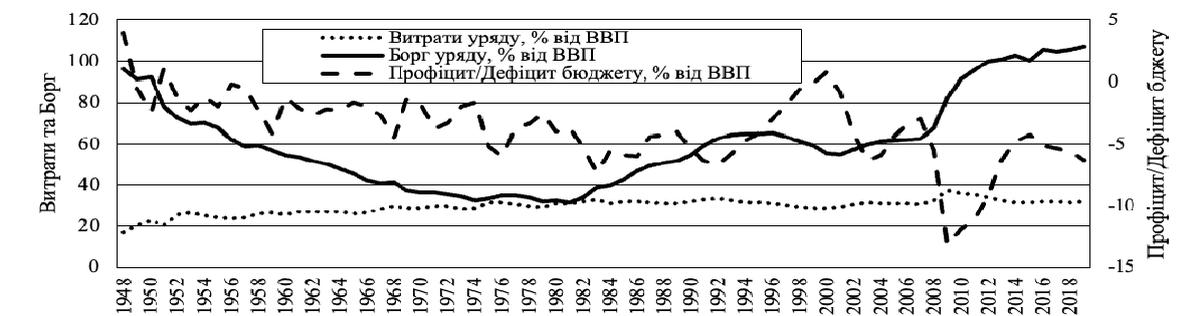

Рис. 9. Витрати, Загальний борг та Профіцит/Дефіцит США до ВВП, % (побудовано на основі [41])

Якщо статистично дослідити національні економіки, тоді негативне ставлення до державних видатків розвінчується як черговий ідеологічний міф, адже ми справедливо можемо зробити наступні висновки [25]:

1. Зменшення частки державних витрат у ВВП не

є панaceaю від проблеми недорозвинутості економіки. Серед країни з високим рівнем добробуту (показник ІЛР) є як країни із значним рівнем державного втручання (високою часткою витрат уряду у ВВП), так із низьким. Водночас серед країн із низьким рівнем доб-

робути є країни з великою часткою витрат Уряду у ВВП, так само як із малою. Сталої кореляції між даними показниками немає й проблему низького рівня розвитку економіки спричинено не рівнем розподілу ВВП через державу, очевидно причини є іншими. *Потрібно не мінімізувати державне регулювання, а робити його ефективнішим, де держава буде реалізовувати свої сутнісні функції як носія ЗЕІС.*

2. Аналогічно, немає жодних підстав стверджувати, що є довгостроковий негативний вплив рівня частки витрат держави у ВВП на довгострокову величину циклічно зваженого балансу бюджету.

3. Ще однією із проблем, яка вже давно сидить у головах науковців, є зростання державного боргу. Проблема ця більше, ніж просто серйозна, проте її причина полягає не у високому рівні державного втручання в економіку. І у країнах з великою часткою витрат уряду у ВВП, і в країнах з незначним їх рівнем можна побачити як великі значення боргу уряду до ВВП, так і незначні.

Необхідність консолідації бюджетного балансу, оптимізації державних фінансів та скорочення державного боргу є дуже важливими аспектами ДРЕ. Однак цим часто невиправдано аргументують негативне ставлення до державних видатків як таких, що в рамках політики суворої економії спирається на примітивну логіку, де не потрібно мати вищу освіту для того, щоб нею слідувати. Якщо пересічну людину, яка вміє рахувати, запитати як можна скоротити розрив між надходженнями та видатками, то остання відповість, що потрібно або збільшувати податки, або зменшувати видатки, або робити ці дії одночасно. Однак соціально-економічна дійсність є значно складнішою. Суворі економія звужує сукупний попит ($AD=C+I+G+NE$), особливо гостро це проявляється в умовах одночасного скорочення споживчих витрат, інвестицій та експорту. Враховуючи слабкість світової та національної кон'юнктури, дуже недоцільно рекомендувати сувору економію. Проте міжнародні інституції часто вважають інакше та вимагають зменшення видатків держави. Суворі економія стримує зростання ВВП та негативно впливає на зайнятість. Далі зменшується податкова база і тому проблеми дефіциту бюджету та боргу так не вирішуються. Державні видатки, що вкладені у напрями із високою віддачою у вигляді зростання ВВП та податкової бази, є головним фактором подальшого економічного розвитку, однак до повномасштабного вторгнення у 2022 р. Україна торувала шлях суворі економії, що був провальним у країнах Європи. На прикладі Греції МВФ підтвердив, що скорочення видатків на 1 євро призводить до втрати зростання ВВП на 1.5 євро. Згідно з підрахунками Єврокомісії, політика жорсткої економії у 2011–2013 рр. зменшила промислове виробництво у Греції майже на 15 % від рівня 2010 р. (Іспанії – 9.7 %, Італії – 7.7 %, Ірландії – 5.7 %, Франції – 1.6 %) [25]. Парадоксально, що низка досліджень міжнародних інституцій приходять до висновку, що політика суворі економії часто не покращує ситуацію з борговим навантаженням на державний бюджет і навіть погіршує її через негативний довгостроковий вплив на економічний розвиток, однак ці ж інституції продовжують рекомендувати дану політику. Необхідно також розуміти, що запозичення є важливим

інструментом фінансування державних видатків, раціональне застосування яких дає змогу державі коригувати параметри розвитку національної економіки. Запозичення є доцільним, якщо: 1) стимульовані ним економічне зростання і, відповідно, зростання доходів бюджету перевищують збільшення витрат з обслуговування цих позик; 2) забезпечується не тільки платоспроможність, але й ліквідність за зобов'язаннями, тобто строки надходження коштів від зростання мають відповідати строкам виплат за зобов'язаннями [25].

Варто зробити ремарку про те, що проблеми глобального лібералізму полягають насамперед у формах його реалізації і, по своїй суті, глобалізація не є негативним явищем. Глобалізація відкриває широкі перспективи для розвитку і її не уникнути, незважаючи на певний крок назад, зроблений останніми роками. Як зазначає Г. Колодко, «успіх – атрибут відкритих економік, які користуються великим потоком своєї продукції в інші частини світового господарства і не бояться конкуренції, а вступають у неї, спираючись на відповідне управління підприємствами і правильну макроекономічну політику». В умовах лібералізму процеси міжнародної спеціалізації та кооперації можуть сприяти прискореному розвитку продуктивних сил та інтенсифікації процесів накопичення науково-технічного та організаційного потенціалу. Прагнучи максимально використовувати вигоди від глобалізації багато держав орієнтуються на експорт, вимагаючи відкриття або лібералізації іноземних ринків. Прогресивна сторона процесу глобалізації, її позитивний вплив на економічний розвиток країн нерозривно пов'язана із загостренням конкуренції і вимиванням неефективних виробництв. Однак ці процеси ведуть до негативних наслідків для країн, які не зуміли вчасно пристосуватися до вимог світового ринку та його конкурентного середовища. Тому у боротьбі за більш сприятливі умови виходу на зовнішні ринки у багатьох держав проглядається дуалізм: закликаючи до відкриття світових ринків в інших країнах, уряди багатьох насамперед розвинених, розробляють і реалізують заходи захисту внутрішніх ринків від іноземної конкуренції (субсидіювання, зменшення рівня оподаткування, заниження валютного курсу тощо) [14, с. 123-129].

Незважаючи на величезний потенціал глобалізації у плані стимулювання розвитку людства, в силу домінування неоліберальної концепції економічної політики у світі спостерігається низка негативних тенденцій, ігнорувати які було б дуже нерозумно. Усі надії, що можна покласти на ринок і соціально-економічне життя буде розвиватися у правильному напрямку, є химерним. Нижче наведено основні негативні наслідки застосування неоліберальної концепції.

1. Зростання нерівності з розподілу доходів та багатства на глобальному та національному рівнях (зокрема у розвинених країнах). Відповідно до висновків ОЕСР, розрив між багатими і бідними знаходиться зараз на найвищому рівні за останні 30 років у більшості країн ОЕСР (коефіцієнт Джині зріс із 0.29 до 0.32), а довгострокова тенденція збільшення нерівності доходів значно обмежила економічне зростання. Найбагатший 1 % отримував практично весь ріст ВВП за останні десятиліття, тоді як для стимулювання зростання важливо саме зростання доходів бідних та

середнього класу. Утворюється замкнуте коло: бідні не можуть інвестувати в освіту і, не маючи освіти, вони не можуть збільшити доходів. Серед висновків цікавим є той, що *подолання нерівності за допомогою податків і політики перерозподілу не ілюструє зростання за умови, що ці політики добре розроблені і реалізовані* [38]. Немає жодних теоретичних та практичних доказів того, що в економіках з більш однорідною структурою доходів менше заощаджують та інвестують. Навпаки, такі країни мають більш стабільне зростання [15]. Розмови про те, що багаті платять прогресивні податки – неправда. Якщо взяти до уваги усі пільги і виключення, а також бюджетні трансферти, то виявиться, що частка найбагатшого 1 % населення в загальних податкових надходженнях США становить 21.6 %, тобто приблизно рівна їх частці у ВВП (23.4 %), а найбідніші 20 % населення сплачують 2.1 % усіх податкових надходжень, а доля у ВВП – 3.3% [16].

Незважаючи на статус США як зразкової країни світу з соціально-економічного розвитку, вони мають значні проблеми у контексті нерівності можливостей індивідуального розвитку особистості, розподілу доходів та багатства тощо. Індекс Джині в США виріс із

0.459 (1971 р.) до 0.645 (сьогодні). Протягом періоду «Золотого тридцятиліття» спостерігається найбільш рівномірний розподіл доходів населення. Причиною згорання нерівності після Великої депресії та соціально-економічного піднесення країни стала рішуча державна політика Рузвельта, що: 1) обмежувала та жорстко контролювала банківську діяльність та фінансові спекуляції; 2) перерозподіляла значні обсяги доходів від багатих бідним; 3) орієнтувалася на забезпечення високого рівня зайнятості, соціального захисту та розвитку реального сектору тощо. Однак багато заходів державного регулювання потім скасували і тому, починаючи із 1975 р., 4/5 населення США бачать стагнацію своїх доходів або навіть падіння власного добробуту [28]. 90 % доходів американців в період з 1973 р. до Великої рецесії знизилися з 31300 дол. до 30700 дол. 2006 р., а найбагатші 1 % населення збільшили свої доходи в 3.2 рази. Частка заробітної плати у ВВП з 1970 р. до 2012 р. скоротилася з 53 % до 44 %. Фактична податкова ставка на корпорації та багатство знизилась [8]. Неолібералізм не призвів до бурхливого росту реальних доходів в США, як показано у табл. 1.

Таблиця 1 – Ріст реальних доходів в США (побудовано на основі [50])

Періоди	Роки	Середній ріст річного реального доходу	Ріст реального доходу найбагатшого 1%	Ріст реального доходу найбідніших 99%	Частка найбагатшого 1% в загальному ріст реального доходу
Весь період	1993-2018	30.00%	100.50%	18.30%	48%
Ріст за Клінтона	1993-2000	31.50%	98.70%	20.30%	45%
Рецесія 2001 р.	2000-2002	-11.70%	-30.80%	-6.50%	57%
Ріст за Буша	2002-2007	16.10%	61.80%	6.80%	65%
Велика рецесія	2007-2009	-17.40%	-36.30%	-11.60%	49%
Відновлення	2009-2018	16.80%	41.60%	11.40%	45%

Динаміка нерівності збігається із хвилями фінансової експансії. З 1890 р. до 1930 р. фінансова сфера у США збільшила свою частку у ВВП з 2 % до 6 %. Після кризи 1930-х рр. до 1950 р. цей показник зменшився до 4 %, потім повільно зріс до 5 % в 1980 р. Далі із прискоренням процесу фінансiалiзацiї швидкий розвиток фінансового сектору призвів до збільшення його частки у теперішній економіці США (2010 р.) до більше ніж 9 % ВВП [29]. Однак в епоху неолібералізму тенденція зростання нерівності була зумовлена не лише за рахунок фінансової ренти, важливу роль почав відігравати високий рівень оплати праці вищого менеджменту та доходів глобальних нефінансових корпорацій (часто через зменшення податкового навантаження). Незважаючи на зростання оплати праці управлінців у корпораціях, зарплата простого люду не була такою динамічною – мінімальна погодинна заробітна плата у США з 1960 р. до 2013 р. зменшилася з 10.09 до 7.25 дол. 2013-го р. [46].

Питання стосовно причин, наслідків та шляхів подолання нерівності стали одними із основних в економічній думці сучасності, про що свідчать численні публікації на цю тему. Враховуючи статистичні дані країн світу (від найменш розвинутих до найрозвинутіших),

це не викликає подиву. Вищевказані тенденції не повинні бути залишеними на саморозвиток. Проблеми нерівності лягають на плечі держави та міжнародних інститутів, де у програму їх подолання варто включити наступні напрями [28]:

- боротьба із ухиленням від сплати податків з боку корпорацій та приватних осіб;
- інвестування у загальні суспільні послуги, такі як охорона здоров'я та освіта;
- справедливий розподіл податкового навантаження, зменшивши його рівень щодо оплати праці та споживання та збільшивши відносно капіталу та багатства;
- встановлення адекватного рівня мінімальної заробітної плати для забезпечення прожитковим мінімумом усіх працюючих;
- реалізація законодавства стосовно справедливої оплати праці та боротьба із дискримінацією;
- створення ефективної системи соціального захисту населення, зокрема забезпечення гарантій мінімального доходу;
- узгодження глобальних цілей боротьби із нерівністю.

2. Проблеми природокористування та екології. Неоліберальна концепція стимулює нераціональне при-

родокористування. І. Назаров відзначає, що коли сума ресурсів фіксована, а цільові функції гравців спрямовано в нескінченність, останні запрограмовані на постійний конфлікт, схильні до опортуністичної поведінки, спростовуючи ліберальну ідеологему «спонтанного порядку». Один з варіантів розвитку ситуації окреслив Мальтус, що сьогодні подано доктриною «золотого мільярда». Для тих же, хто не готовий погодитися з дещо цинічними сценаріями, є різні теорії прогресу – гарні казки про «молочні ріки і кисільні береги» (комунізм, постіндустріалізм, інформаційне суспільство тощо) [20].

Населення світу зросло від 2526 млн осіб у 1950 р. до 7325 млн осіб у 2015 р. На початку 1970-х рр. на душу населення планети припадало використання 1337 кг нафтового еквівалента енергії, зараз цей показник становить 1890 кг. Емісія вуглекислого газу на душу населення зростає з 3.09 метричних тон у 1960 р. до 4.88 тепер [55]. Якщо з 1950 р. дотепер число земель зросло в 2.8 рази, то видобуток нафти – в 8.4 рази, природного газу – в 21 разів, і так майже за всіма видами корисних копалин [32]. Еколого-ресурсні проблеми досягли критичного рівня та потребують негайного вирішення.

Як зазначає Гж. Колодко, якщо вічна гонитва за кількістю вироблених товарів триватиме, то це призведе до виснаження навколишнього середовища та суспільного хаосу. Він додає, що «економіці, як і іншим здоровим організаціям, потрібна «раціональна дієта». Економіці майбутнього потрібна помірність» [15]. Виходить дещо парадоксально, що *глобальна економіка насправді не економить*. Соціально нерівне суспільство споживання в неоліберальному дусі веде людство у неправильному напрямі, можливо і до його загибелі. Потрібно повністю змінити систему відносин природокористування. Як представник інтересів більшості головну роль повинна тут відіграти держава, формуючи відповідні інституційні забезпечення та ідеологію. Зокрема, якразив прикладом ефективного екологічного менеджменту є введення податку на викиди вуглецю у Швеції (127 дол. за тону). Починаючи з 1995 р., викиди зменшилися на 25 % притому, що економіка виросла на 75 % [47].

3. Нерівномірність розвитку територій. Неоліберальні ідеї не допомогли наблизити відсталі економіки країн, що розвиваються, до рівня країн Заходу. Нерівні політичні, економічні та соціальні умови, а також глобальні перипетії останніх десятиліть надають можливість одним країнам використовувати для збагачення інші. Розподіл ВСП не відповідає розподілу населення планети. Зокрема, дуже велика частка ВСП виробляється в Європі та Америці, а Азія та Африка мають значно занижену частку, зважаючи на населення. 15 % населення планети споживають близько 85 % ресурсів, вироблених у всьому світі, США виробляє 20 % ВСП, а споживає 45 %. [7]. Не слід забувати, що навіть після періоду стагнації, середній клас в багатих країнах вищий клас з погляду глобальної перспективи. *Лише близько 15 % населення світу живе в країнах з розвинутою економікою. Але на передові країни припадає понад 40 % світового споживання та виснаження ресурсів*. Більш високі податки на багатих мають сенс як спосіб пом'якшення нерівності в країні, але це не вирішить проблему глибокої бідності у світі, що розвивається [8]. На думку П. Єщенка, у світі утворилася купка країн-

паразитів, які мають негативні торгові баланси, тобто «жеруть» більше, ніж виробляють [10]. У контексті нерівномірності розвитку територій світу перед державою постає необхідність захисту власних інтересів, щоб забезпечити стабільний та інтенсивний соціально-економічний розвиток. В силу дії міжнародних угод застосування заходів протекціонізму є обмеженим, тому потрібно змінювати правила міжнародної взаємодії. Водночас все ж найкращим шляхом виживання нації у глобальному світі є забезпечення високого рівня конкурентоспроможності.

4. Всезростаючий вплив транснаціонального капіталу та негативні прояви впливу міжнародних організацій. У нерозривній єдності з глобалізацією знаходяться процеси розвитку міжнародних форм організації господарського та суспільно-економічного життя, що зумовлено: 1) виходом неурядових організацій (ООН, МВФ, Світовий банк, СОТ тощо) на світовий рівень та 2) перетворенням ТНК в основних дійових осіб глобальної економіки. Все це посприяло поширенню неоліберальної політики та поглибленню міжнародних відносин.

Маючи потужні важелі впливу, вищевказані суб'єкти часто коригують ДРЕ у руслі своїх інтересів, що нерідко суперечать інтересам національних економік. МО відіграють важливу позитивну роль у низці ситуацій та без їх діяльності важко уявити стабільний світ. Однак вони часто формують правила гри або висувають умови, що негативно впливають на економічну політику країн, за що останні платять своїм соціально-економічним розвитком. ТНК, зі свого боку, усіяють шляхи максимізації своїх глобальних прибутків, також не цураючись негативно впливати на ДРЕ. Розвинені країни, з одного боку, знаходяться в певному симбіозі із транснаціональним капіталом, який, хоча і частково маніпулює їх економічною політикою, мусить зважати на інтереси держави та навіть приносить певну користь їй своєю діяльністю; а з іншого – розвинені країни значною мірою контролюють ключові МО, і тому найбільшого негативного впливу зазнають саме нерозвинуті країни, які більшою мірою піддаються негативним впливам ТНК та МО.

Очевидно, що з погляду інтересів ТНК пропагування неоліберальних ідей має на меті: 1) усунення бар'єрів на шляху капіталу, товарів, послуг та робочої сили (як дешевої, так і висококваліфікованої); 2) перерозподіл функцій та прибуткових об'єктів власності з державного сектору у приватно-корпоративний; 3) пом'якшення вимог до оподаткування, природокористування, екології, а також захисту прав робітників та споживачів тощо. На жаль, у рамках неоліберального Економіксі фірма – це «вузол контрактів, точка, в якій ресурси певного числа ринків сходяться разом і обмінюються один на одного...». Люди всередині фірми являють собою обчислювані машини, що вибудовують логіку максимізації прибутку. Приватний сектор розглядається як певна єдина, однорідна зона ефективного виробництва, на протипагу нібито неефективній державній формі власності [17]. Проблема відносин власності зводиться до того, що економічні блага (засоби виробництва та його результати) просто комусь належать, не розглядаючи складну систему форм та типів власності, інтересів окремих індивідів та соціальних груп, проблему

«агента-принципала», механізмів реалізації прав тощо.

На основі такого спрощеного бачення неолібералізм посприяв тому, що корпорації, об'єднавши у своїх руках капітал та владу, приватизували та контролюють державний сектор через маркетизацію та лобіювання. Відсутність контролю та належного регулювання дало змогу невеликій кількості компаній отримувати великі прибутки, контролюючи ринки та створюючи вигідні для себе «правила гри». Із 166 господарюючих суб'єктів сучасного світу, в яких обсяг продажів або ВВП перевищує 50 млрд дол., 106 є ТНК і лише 60 є країнами. Серед цих 106 компаній 53 базуються в Європі, 38 – в США, 8 – в Японії. Лише 7 із 106 мегакомпаній знаходяться на рахунку інших континентів та країн [22, с. 61]. Ці цифри пояснюють, чому у США проживають 41 % світових доларових мільярдерів [39]. На початок XXI ст. склалася ситуація, за якої ТНК контролювали до половини світового промислового виробництва та понад 60 % зовнішньої торгівлі, технологій та «ноу-хау». На США, Німеччину, Францію, Велику Британію та Японію припадає майже 85 % сукупних активів 100 найбільших ТНК світу [11]. У центрі глобальної економіки сьогодні зосереджено 1318 компаній, що зосередили у своїх руках більшу частину глобальної реальної економіки: 60 % усіх доходів. Серед цих 1318 компаній виявлено 147 тісно пов'язаних між собою «суперорганізацій», які контролюють 40 % сукупного багатства у загальній корпоративній системі. На вершині інтернаціональних фінансів знаходяться британські та американські банки [36]. ТНК контролюють близько 80 % світового банку патентів і ліцензій на нову техніку, технології й ноу-хау, діючи не в інтересах людей, а в інтересах власного прибутку [31]. З 1985 р. до 2019 р. середня світова ставка корпоративного податку впала з 49 % до 23 % [35], а з 1980 р. максимальна ставка оподаткування індивідуальних доходів в США впала з 70 % до 37 % [45]. Так, ТНК змогли останніми роками здобути панівне становище у великих секторах економіки завдяки [21, с. 48-49]:

- зміцнення й поглиблення контролю над своєю інтелектуальною власністю;
- збільшення контролю над природними монополіями, де вирішальне значення має ефект масштабу;
- злиття або придбання інших компаній у межах того самого ринку;
- отримання контролю над мережами і платформами, визнаними учасниками ринку як промислові стандарти;
- застосування ліцензійних угод, щоб посилити панівне становище й контроль.

Однією з негативних тенденцій сучасності стало **послаблення переговорної сили працівників**, що корелює з фактом участі у профспілках. Важливим в цьому процесі стало поширення різного роду ідеологій: стосовно рівності власників класичного капіталу та носіїв людського капіталу, меритократії тощо. Проте значною мірою такий тренд спричинено безпосереднім лобіюванням інтересів через вплив на ДРЕ. Водночас *зменшення частки участі населення у профспілках тісно корелює із зменшенням частки середнього класу у загальному доході* [44]. Дослідження МВФ показало, що *зниження участі у профспілках на 10 в.п. корелює зі збільшенням на 5 % частки доходу, отриманої на 10-ма % найбагатших* [42].

Бажання менше платити носіям робочої сили є лише одним із інструментів жорсткого відстоювання інтересів власників капіталу. Ще потужнішою є **боротьба за мінімізацію сплати податків**. Водночас паралельно робляться всі кроки для мінімізації оподаткування: 1) корпорацій, 2) їх власників та 3) вищого менеджменту. Е. Саез та Г. Закман зазначають, що сучасна негативна тенденція до зменшення прогресивності оподаткування зумовлена двома основними причинами [51]: *зменшення податкових ставок як таких та ухиляння від оподаткування та применшення податкової бази*.

Виграші від міжнародної економічної інтеграції розподілилися нерівномірно. Міжнародна мобільність капіталу зробила свій внесок у загострення цієї проблеми шляхом стимулювання податкового суперництва між країнами. Уряди зменшують оподаткування, щоб залучити капітал для соціально-економічної активності країни. З 1985 р. до 2020 р. середня ставка оподаткування корпоративних податків впала з 49 % до 23 %. У США середня ефективна ставка на корпоративні прибутки впала з 50 % в 1950-х рр. до 17 % у 2018 р. [35]. У 2018 р. (вперше в історії) 400 найбагатших американців оплатили всередньому меншу частину свого доходу, ніж найбідніша половина суспільства [51]. Все більший податковий тягар ліг на плечі робочої сили, оскільки урядам потрібно було компенсувати нестачу ресурсів, зумовлену боротьбою за капітал. Вирішити цю проблему може взаємна домовленість стосовно координованого мінімального оподаткування між країнами. Водночас вирішення посприяє ефективнішій співпраці стосовно екологічної та соціальної політики. Прибирання податкової конкуренції допоможе вирівняти виграші від глобалізації та значно послабити популістські рухи проти міжнародної торгівлі та міграції. Країни почнуть конкурувати на основі параметрів фундаментальних складників економіки: інфраструктури, ефективності інституцій, інвестицій в людський капітал, НДДКР тощо [35].

Лібералізм в економіці – це суперечливе явище, оскільки, з одного боку, економіка, дійсно, є ефективною лише в умовах свободи; а з іншого – свобода в економіці надає не тільки імпульси для конкуренції, але й можливість задушення сильним слабкого, підриву ефективності монополізмом, поширення спекуляцій та корупції [33]. Наслідком лібералізації є спрощення виходу національних виробників на світові ринки товарів, послуг і капіталів. Однак в результаті економіка кожної окремої країни, з одного боку, отримує можливість виграти від участі у світовій системі поділу праці, а з іншого – потрапляє в умови напруженої конкуренції. Не маючи достатнього рівня конкурентоспроможності, країни, що лібералізують свою економіку, не здатні конкурувати із вже наявними іноземними ТНК, а тому не створюють власних. Вітчизняні виробники або банкрутують, або викупуваються іноземними компаніями. Зокрема, такий сценарій стосується країн колишнього СРСР, особливо України. Вихід на вільні світові ринки не гарантує створення національних ТНК, особливо враховуючи структурно-технологічну відсталість економіки України. Хоча можливість для такого розвитку подій ще на початку 1990-х рр. були великими. Все це дуже часто призводить до негативних соціальних, економічних та екологічних наслідків.

Так, прибирання кордонів на шляху товарів, капіталу та робочої сили стали далеко не єдиними цілями впливу транснаціонального капіталу на ДРЕ. Він також добився послаблення переговорної сили працюючих, що дало змогу зменшити частку оплати праці, що поряд зі стимулюванням «життя в борг» дало змогу заробляти додаткові прибутки. Ще одним фактором бурхливого розвитку для ТНК стали податкові гавані, де вони ховають колосальні доходи. Окрім цього та не без допомоги неоліберальних ідей і конкуренції з офшорами, крупному капіталу вдалося змусити держави кардинально знизити внутрішні податки. Окремим аспектом впливу великого капіталу на державне регулювання є акселерація процесу фінансїалізації, що, з одного боку, дало змогу економічним суб'єктам жити в борг, а з іншого – відкрило можливість заробляти надприбутки на фінансових спекуляціях.

5. Макроекономічна нестабільність та гіпертрофований розвиток фінансової сфери (фінансїалізація). Економічний історик Ч. Кіндлбургер визначив, що протягом останніх 400 років фінансові кризи виникали приблизно раз на 10 років. Лише з 1945 р. до 1971 р. у світі не було банківських криз, якщо не рахувати бразильської. Поясненням цьому служить ефективне ДРЕ, що тоді мало місце [23, с. 289]. Невідповідність неоліберальної концепції реаліям економіки легко простежується в аналізі криз. У працях багатьох видатних науковців в галузі економіки розкрито причини, механізм, приховані схеми обманів, наслідки та інші складники нещодавньої глобальної кризи, що відкинула суспільно-економічний розвиток людства далеко назад. Цей жорсткий для більшості населення планети урок показав «явні недоліки теорії ринкового фундаменталізму, відповідно до якої нічим необмежена діяльність ринків веде до формування ефективної та стабільної економіки». Дж. Стігліц писав, що ідея саморегулювання ринків виявилася оксимороном, чим вона, в принципі, і була до кризи [24, с. 11].

У 1970-ті рр. капіталісти добилися зниження регулювання фінансів, послаблення бар'єрів на шляху капіталу, товарів та послуг та посилили вплив на ДРЕ. Це зумовило зниження частки заробітної плати у ВВП та простимулювало життя в борг (держав, населення та корпорацій) [6, с. 233]. Також наслідком стало гіпертрофоване зростання фінансової сфери порівняно з реальним сектором. Ці процеси посприяли сучасному кризовому стану. У 2001 р. в США мала місце рецесія, пов'язана із «бульбашкою» на ринку високотехнологічної продукції, де акції компаній впали на 78 %. Здійснено спробу вирішення проблеми за допомогою зниження податкового тягаря, але результати були невтішними, тому надію поклали на грошово-кредитну систему – зниження відсоткових ставок [23, с. 32]. Віра в те, що ринки самі врегулюють ситуацію, не виправдалась, адже виробничі потужності ринку високотехнологічної продукції були в надлишку. Дешеві гроші не збільшили інвестицій в основний капітал, а роздули ринок нерухомості.

Відсутність адекватного ДРЕ породила й інші причини кризи: необґрунтованість умов видачі кредитів, значне перевищення залученого капіталу над власним, відсутність антимонопольного тиску, сек'юритизація, безконтрольність рейтингових агентств, недосконалість

бухгалтерського обліку та системи корпоративного управління (зокрема, проблема «агента-принципала») тощо. Так, свідченням неспроможності неолібералізму вирішити нагальні проблеми та забезпечити зростання добробуту населення є те, що майже усі причини світової фінансової кризи були наслідком відсутності контролю з боку держави за функціонуванням ринків. Другим фактом, що дискредитує неоліберальні погляди, є те, що для подолання кризового стану уряди почали застосовувати політику активного державного втручання в економіку. У США вартість гарантій і рятівних операцій наблизилось до 80 % ВВП, окрім даної суми значна частина коштів є виділеними без розголошення. Значну частину коштів витрачено в межах фінансової системи, однак багато фінансових ресурсів використано у класичному кейнсіанському стилі стимулювання попиту у вигляді інвестицій в інфраструктуру, зелений бізнес, НДДКР тощо [23, с. 148]. *Безперечним є те, що актуальність наукової концепції, яка спочатку породжує кризовий стан, а потім не може дати адекватну відповідь та користується чужими рецептами, ставить під сумнів. До того ж неолібералізм не виконав прогностичну функцію, яка мала би спрацювати на передкризовому етапі.*

На жаль, позитивних змін так і не відбулося, адже «важко примусити людину щось зрозуміти, коли її доходи визначаються тим, що вона цього не розуміє». За гроші можна купити вплив, а за великі гроші – великий вплив. Політика, яка привела нас туди, де ми нині знаходимося, не принесла великої користі більшості, але для небагатьох людей на самій верхівці виявилася досить і досить вигідною, принаймні на якийсь час [18, с. 128]. Криза показала можливість в один момент зруйнувати всі попередні надбання, а неоліберальна концепція перетворила жадність, прагнення до наживи і надмірне показове споживання в одні з найвищих людських якостей [6, с. 154-155]. Як казав Ш. Монтеск'є, коли дикунам хочеться заволодіти плодами, вони зрубують дерево [30]. Так і світ фінансів отримувал колосальні короткострокові прибутки, однак в довгостроковому періоді криза звела їх діяльність до збиткового стану. Однак відбувся перерозподіл тягаря на платників податків.

Враховуючи вищезазначені провали неоліберальної концепції глобалізації, необхідним є посилення ролі держави у соціально-економічному житті як носія ЗЕІС. Лише ДРЕ, що спираються на стратегічне планування інноваційного та інклюзивного розвитку в рамках національних інтересів, може вберегти від негативного впливу глобальних процесів і забезпечити належний рівень життя населення та економічного розвитку. Окрім цього, потрібно вдосконалити систему функціонування міжнародних та глобальних інститутів, пріоритетами яких були б принципи прозорості діяльності, рівності учасників та превалювання довгострокового соціального ефекту над економічними вигодами. Економічна політика на глобальному та національному рівнях, відійшовши від ідей «спонтанного порядку» та віри в саморегуляцію ринку, повинна бути направлена на:

- перерозподіл економічних благ для соціального захисту незаможного населення та побудова ефективної системи оподаткування та податкової співпраці;
- посилення позицій профспілок та найманих ро-

бітників відповідно;

- забезпечення довгострокового інноваційного розвитку, що забезпечив би високий рівень зростання продуктивності праці та зайнятості;

- вирівнювання розвитку територій за допомогою протекціонізму та перерозподілу інвестиційних ресурсів;

- вирішення екологічних проблем та забезпечення раціонального природокористування шляхом інституційного контролю та інвестування в «зелений» бізнес;

- регулювання негативних наслідків від діяльності монополій: забезпечення конкурентного середовища, захист найманих працівників та споживачів, підтримка малого та середнього бізнесу (що є основою зайнятості) тощо;

- обмеження та жорсткий контроль фінансового сектору з метою підвищення його ефективності, зменшення його надприбутковості та забезпечення стабільності функціонування реального сектору та економіки загалом.

На додачу до вищевказаного в останні 10 років виникли ще три серйозні виклики неоліберальній глобалізації, що додатково посилюють підтримку ідеї підвищення ролі держави в економіці: 1) загострення політики торгових війн (в першу чергу між Китаєм та США); 2) кардинальна зміна соціально-економічної реальності під впливом епідемії; 3) розгортання масштабного військового конфлікту між Україною та Росією, що трансформувалося в світову геополітичну, економічну, військову та культурно-цивілізаційну кризу [37]. Під впливом даних викликів буде змінюватися глобальний простір і держави повинні адекватно реагувати на це.

Яким шляхом піде світ, важко сказати. У світі намітилась діалектична протилежність глобалізації – локалізація, яка виражається у прагненні до збереження рідної мови, національних цінностей і культурної спадщини [6, с. 134]. Різного роду геополітичні сили апелюють до цього прагнення, переслідуючи власні інтереси. Здовго до кардинально нових реалій 2020-2023 рр. Н. Рубіні зазначив, що зараз у світі спостерігається рух проти глобалізації – вільного руху товарів, послуг, капіталу, робочої сили і технологій. Цей новий націоналізм приймає різні економічні форми: торгові бар'єри, захист активів, рух проти ПШ, політика, що сприяє місцевим працівникам і фірмам, анти-імміграційні заходи, державний капіталізм і ресурсний націоналізм. У політичній сфері знаходяться на підйомі популістські, антиглобалістські, анти-імміграційні і в деяких випадках прямо расистські партії, які не раді «супу», що сформувався із наднаціональних інститутів управління – ЄС, ООН, СОТ і МВФ. Навіть Інтернет, втілення глобалізації протягом останніх двох десятиліть, піддається ризику бути роздробленим. Це вже відбувається у більш авторитарних країнах (Китай, Іран, Туреччина і Росія), де прагнуть обмежити доступ до соціальних медіа і розправитися зі свободою вираження [49]. Причинами таких тенденцій є ідея про те, що погіршення соціально-економічної ситуації зумовлене міжнародною торгівлею, діяльністю ТНК та МО, іноземними мігрантами тощо. Вчений проводить аналогію із історії, коли у 1930-х рр. відбувався розвиток авторитарних режимів у Європі та Азії у зв'язку із Великою депресією, в результаті це привело до II світової війни.

Лівий та правий популізм у принципі перебувають в одному політико-економічному тренді і є проявами історичної тенденції до кризи неоліберальної глобалізації, яка дедалі чіткіше проступає за зовнішнім блиском «ринкового ренесансу» [12].

У таких умовах у сучасному світі відбувається процвітання автократичних режимів у світі, які спираються подальшому поширенню антиглобалістичної ідеології [40]: 1) їх частка у світовому ВВП зростає з 10 % у 2000 р. до близько 30 % зараз; 2) частка вхідних прямих іноземних інвестицій в 2000 р. була на рівні менше 10 %, а зараз сягнула понад 50 %; 3) частка капіталізації публічних компаній в 2000 р. була меншою 5 %, а зараз складає біля 30 %. Ще здовго до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, П. Єщенко та А. Арсеєнко зазначали, що протиріччя глобального капіталізму привели людство в історичну невизначеність, а альтернативою кризи може стати фашизм XXI ст. Сучасні технології дозволяють чіткіше контролювати потоки інформації, тому це може сприяти становленню досконаліших форм фашизму, ніж це було в XX ст. [6, с. 53-54]. Єдиним шляхом вирішення кризи глобального капіталізму є перерозподіл багатства та влади вниз, шляхом масової транснаціональної боротьби, інакше людство може піти у напрямі середньовіччя [48]. Подальше ігнорування нерівності розвитку країн та несправедливості розподілу доходів і багатства планети ймовірно закінчиться конфронтацією, насиллям та громадянськими безпорядками.

П. Єщенко та А. Арсеєнко відмічають тенденцію переходу від однополярного світу до багатополярного, що кидає виклик американській гегемонії. Однак, як зазначають науковці, потужність імперіалізму США та його здатність адаптуватись до нових обставин не дає змоги нам зараня зменшувати значимість США у світі, які будуть усілякими силами боротися за своє місце у глобальному світі [6, с. 58]. Показовим є факт, що у 2014 р. Китай обійшов США за рівнем ВВП по ПКС [56], що відбулося, як зазначив Дж. Стігліц, без супроводу фанфар [52]. У багатьох моментах (наприклад, у частині експорту та заощадження домогосподарств) Китай давно перегнав США, які втрачають свої позиції як в економічному, так і політичному плані. Пекінський консенсус знаходить більше прихильників, ніж Вашингтонський. Піднебесна завойовує прихильність багатьох країн (зокрема, Африки), кредитує та інвестує у реальне виробництво. Водночас США часто асоціюються з друкуванням доларів, купуванням імпорту за «безцінь», пійманням країн на борговий крючок, провокуванням війн та революцій тощо. Той світ, який побудували США та неоліберальна концепція, є надто несправедливим та нестабільним, тому є лише дві альтернативи. Якщо глобальний порядок не зміниться, у світі відбуватимуться процеси локалізації, поляризації та з'являтимуться нові лідери серед країн. Якщо ж США стануть ініціатором і драйвером прогресивних змін системи міжнародної взаємодії, вони зможуть зберегти свою міць та лідерство. У будь-якому випадку на світовій арені немає абсолютного добра і битва ідеологій та прагнення завоювання прихильності країн ймовірно закінчиться певним позитивним узгодженням національних інтересів. Скоріше за все ми побачимо запуск моделі «Глобалізація 2.0.», коли фор-

мальний розподіл відповідальності між суверенними державами та міжнародними інститутами буде скориговано відповідно до фактичного розподілу ресурсів та економічної влади у сучасному суспільстві. Нова модель глобалізації продовжить більшість процесів поглиблення позитивної взаємозалежності, але на основі пристосування суверенної ідентичності та соціальної відповідальності національних держав до нових технологічних та інституційно-соціальних реалій.

Нові реалії, геополітичні та економічні шоки у нових реаліях 2022 р. (COVID-19, жорстока війна України з

росією, санкції тощо) підривають можливість будувати чіткі прогнози стосовно економічної ролі держави в економіці. З одного боку, розвинені країни, ТНК та МО (СОТ, МВФ, СБ тощо) продовжують активно пропагувати ідеї неолібералізму, а з іншого – у світі спостерігається зростання руху протекціонізму, локалізації та поліполярності, в основі чого лежать як популістські, так і науково-обґрунтовані погляди. Тому можливі три варіанти розвитку (панівні тенденції поряд з винятками – рис. 10) [26]:

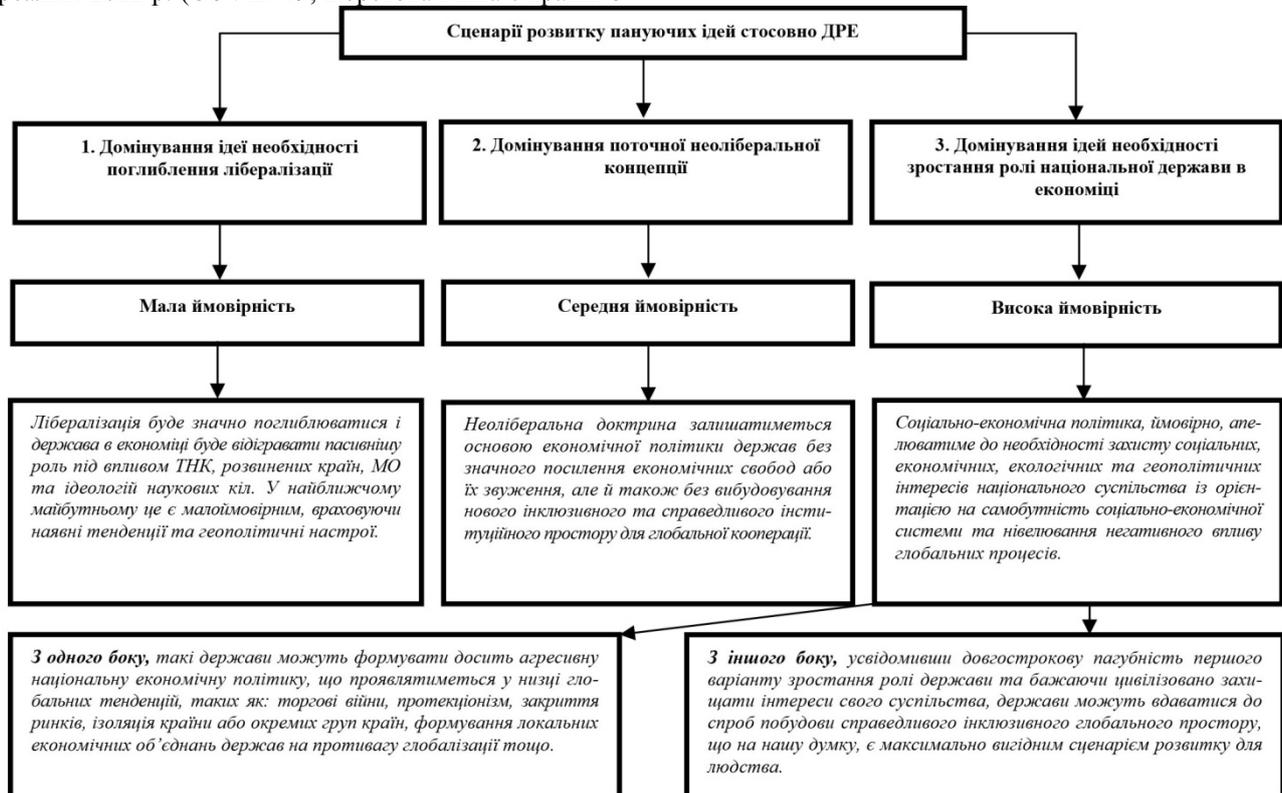

Рис. 10. Сценарії розвитку пануючих ідей щодо ДРЕ (побудовано автором)

1. Поточна неоліберальна доктрина залишатиметься основою економічної політики. Як наслідок: 1) ТНК будуть продовжувати нав'язувати свою політику державам з метою оптимізації свого функціонування через підкупи, фінансування виборів, шантаж, лобіювання тощо; 2) розвинені країни будуть іти на компроміс із ТНК, а фактично будуть під його впливом, а також використовуватимуть їх та МО (СОТ, МВФ тощо) для просування своїх інтересів в нерозвинутих країнах, посилюючи нерівномірність розподілу вигоди від глобалізації серед країн та верств населення; 3) нерозвинуті країни будуть страждати від діяльності ТНК, розвинених країн та МО без адекватних альтернатив супротиву; 4) зростатиме табір противників неоліберального глобалізму на фоні розквіту популізму та посилення ризиків військових та економічних війн; 5) загострюватимуться усі наявні проблеми, такі як соціально-економічна нерівність в масштабах планети та окремих держав, бідність, забруднення навколишнього середовища, розбалансованість геополітичних сил тощо; 6) стрімко падатиме і до того слабка довіра до міжнародних інститутів.

2. Лібералізація буде значно поглиблюватися і держава в економіці буде відігравати пасивнішу роль. У

найближчому майбутньому це є малоімовірним, враховуючи наявні тенденції та геополітичні настрої. Однак, якщо так відбуватиметься, то сценарій буде схожим на те, що описано у пункті вище.

3. Роль національної держави в економіці зростатиме, що уже спостерігається в економічних політиках багатьох країн. Соціально-економічна політика, ймовірно, апелюватиме до необхідності захисту соціальних, економічних, екологічних, геополітичних та інших інтересів національного суспільства із орієнтацією на самобутність соціально-економічної системи та нівелювання негативного впливу глобальних процесів. **З одного боку**, такі держави можуть формувати досить агресивну політику, де матимуть місце торгові війни, протекціонізм, військові та дипломатичні конфлікти, закриття ринків, ізоляція країни або груп країн, формуватимуться локальні об'єднання держав тощо, а **з іншого**, – бажаючи захищати інтереси свого суспільства, держави можуть вдаватися до спроб побудови справедливого інклюзивного глобального простору, що є максимально вигідним сценарієм розвитку для людства.

Так, нинішній глобальний капіталізм з його неоліберальним фундаментом потребує реформування.

Передусім необхідним є реформування міжнародних інститутів на принципах рівності та справедливості, що забезпечило б рівномірний та стабільний соціально-економічний розвиток територій світу. Ймовірно, що в ідеалі далекого майбутнього повинно бути створено один уряд, єдина валюта та вироблено єдині правила для усіх країн та компаній. Як зазначає О. Білорус, «перед людством постають нові історичні та стратегічні імперативи: 1) зупинити хаотичний, некерований розвиток світу; 2) створити ефективну систему управління світовим розвитком як єдиною системою; 3) створити реальний «глобальний уряд», глобальний парламент і глобальний суд; 4) розробити та прийняти Глобальну Конституцію Світу; 5) розробити та прийняти Глобальну стратегію та довгострокову програму розвитку нової інтегрованої світ-системи, базованих на ноосферних принципах розвитку та поступовому переході до глобальної нооекономічної системи світу». Зразком може слугувати приклад США, де економіка – багатокультурна, складна, організована у формі федерації, але одна – з єдиною валютою, з однаковими інститутами, із загальним центральним урядом. Однак поки не варто очікувати становлення такої системи, світ занадто різноманітний, щоб це було можливо. Можна лише очікувати посилення ролі регіональних об'єднань та перетягування ковдри лідерства [26].

Вищеописані імперативи є перспективами дуже далекого майбутнього, які можливо людство і не досягне. Очевидним є те, що в найближчі десятиліття світ переживатиме складні трансформації з дуже значними ризиками входження в глухий кут. *Оптимальним та досить ймовірним варіантом розвитку, як зазначено, є зростання ролі держави в економіці, за якого, усвідомивши довгострокову пагубність агресивного регіоно- / етноцентристського варіанту та бажаючи цивілізовано захищати загальні національні інтереси суспільства, демократичні держави вибудовують справедливий інклюзивний глобальний простір* [26].

Для реалізації такого сценарію у сучасних умовах

ДРЕ повинно зважати на три основні виклики, які тісно пов'язані між собою та сформовані відкритістю до сучасного глобального економічного простору. **Першим викликом** є зменшення суб'єктності національних держав, що підриває можливості якісного задоволення ЗЕІС. *По-перше*, держава обмежена у своїх діях через вплив МО та різного роду ратифікованих договорів. *По-друге*, вона попадає під потужний тиск транс національного капіталу та інших впливових держав. **Другим викликом** є підвищення ролі впливу зовнішніх факторів ДРЕ. *По-перше*, експортно-імпорتنі операції для кінцевого та проміжного споживання зумовлюють залежність від ситуації на зовнішніх ринках збуту та ресурсів (зокрема, трудових та капіталу). *По-друге*, великі ТНК та інші держави можуть своїми індивідуальними рішеннями призвести до економічних проблем у національних економіках. *По-третє*, мобільність капіталу та робочої сили, фінансіалізація та офшоризація зумовлюють потужну конкуренцію держав за ресурси та вводять в залежність від міжнародних фінансових ринків. **Третім викликом** є розбалансування інституційних основ ДРЕ, оскільки значна частина його інструментарію обмежується участю в МО та ратифікацією міжнародних договорів, а тому держава стає заручником своєї інституціональної відкритості до глобального економічного простору і часто не має можливості захистити ЗЕІС. З огляду на ці виклики, для побудови справедливого інклюзивного глобального економічного простору та розвитку цивілізації загалом, необхідними є посилення ролі держави як носія ЗЕІС та ДРЕ як одного із її проявів, з одночасною його трансформацією останнього у трьох напрямках (рис. 11): 1) підвищення рівня суб'єктності держави як носія загальнонаціонального інтересу, 2) забезпечення інституційних основ інклюзивного глобального розвитку на принципах рівноправності, справедливості та прозорості, 3) нейтралізація негативного впливу на національну соціально-економічну безпеку, здійснюваного міжнародними суб'єктами [26].

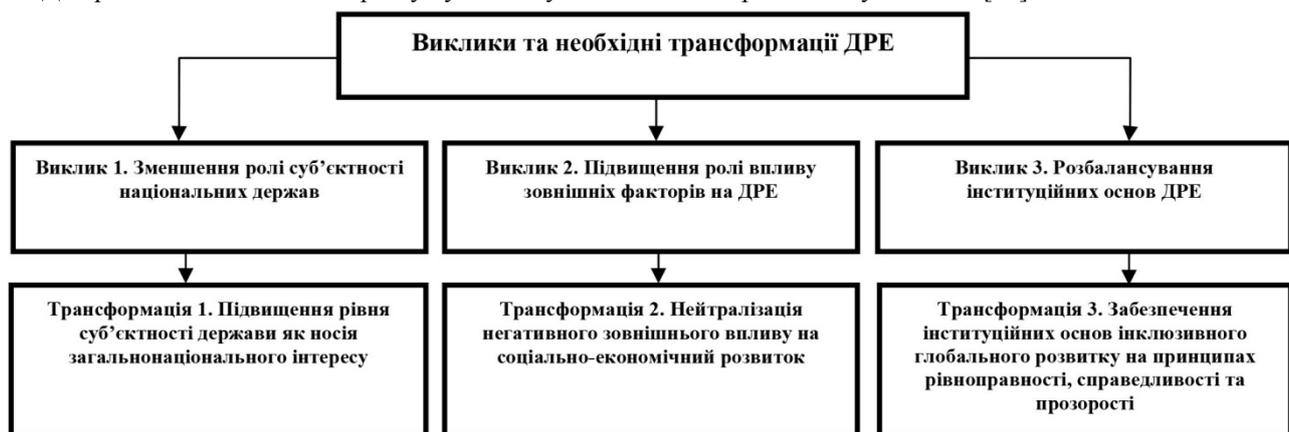

Рис. 11. Необхідні трансформації ДРЕ (побудовано автором)

ВИСНОВКИ

Інтенсивні глобалізаційні процеси останніх 50 років мають у своїй основі як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. До перших належать бурхливий розвиток технологій транспорту та комунікації, а також зменшення ролі культури, релігії та національної ідентичності. До суб'єктивних варто віднести лібералізацію еконо-

мічної політики більшості держав світу під впливом неоліберальної ідеології та функціонування міжнародних форм організації економічного життя.

Неоліберальна концепція потужно пропагувалася як найефективніша ідеологія, хоча часто протирічить реаліям та діям її апологетів. Немає жодних доказів, що зменшення ролі держави призводить до економічного зростання, покращення рівня життя населення,

зменшення відношення державного боргу до ВВП чи приборкання дефіциту бюджету. На додачу до цього, неолібералізм призвів до кризи 2008 р., не передбачив її, а потім держави вдалися до чужої йому політики активного державного втручання. Неоліберальні ідеї жодним чином не відображено в реальних діях провідних держав світу для усунення наслідків та ризиків загострення епідемії COVID-19. Політика суворої економії, що в минулому десятилітті нав'язувалася європейським країнам з високим рівнем боргу, також показала свою нездатність забезпечити соціально-економічний розвиток.

Неоліберальна концепція глобалізації та її вплив на ДРЕ призвела до низки глобальних негативних явищ та тенденцій, таких як: 1) зростання нерівності розподілу доходів та багатства на глобальному та національному рівнях (зокрема у розвинених країнах); 2) проблеми природокористування та екології; 3) нерівномірність розвитку територій та країн; 4) всезростаючий вплив транснаціонального капіталу та негативні прояви впливів МО; 5) макроекономічна нестабільність та гіпертрофований розвиток фінансової сфери (фінансіалізація) тощо.

Вищенаведені аргументи проти неоліберальної концепції та загострення економічних флуктуацій та геополітичних конфліктів у нових умовах (епідемія, торгові війни, війна в Україні, економічні санкції, порушення ланцюгів постачання тощо), свідчать, що найбільш ймо-

вірним варіантом є зростання ролі ДРЕ. З одного боку, такі держави можуть формувати досить агресивну політику, де матимуть місце торгові війни, протекціонізм, військові та дипломатичні конфлікти, закриття ринків, ізоляція країни або груп країн, формуватимуться локальні об'єднання держав тощо, а з іншого, – бажаючи захищати інтереси свого суспільства, держави можуть вдаватися до спроб побудови справедливого інклюзивного глобального простору, що є максимально вигідним сценарієм розвитку для людства.

Для реалізації вищевказаного оптимального сценарію розвитку в сучасних умовах підвищення ролі впливу зовнішніх факторів ДРЕ, зменшення ролі суб'єктності національних держав та розбалансування інституційних основ ДРЕ, необхідними є такі трансформації: 1) підвищення рівня суб'єктності держави як носія загальнонаціонального інтересу; 2) забезпечення інституційних основ інклюзивного глобального розвитку на принципах рівноправності, справедливості та прозорості; 3) нейтралізація негативного впливу на національну соціально-економічну безпеку, здійснюваного міжнародними суб'єктами. Створення єдиного уряду, валюти та вироблення єдиних справедливих правил гри та відповідного інституційного їх забезпечення є перспективою дуже віддаленого майбутнього. Однак такий віддалений варіант розвитку неможливий без попередньої трансформації ДРЕ у вищезазначених напрямках.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А.С., Єщенко П.С. Економічна теорія. Київ, 2007. 503 с.
2. Гражевська Н.І. Еволюція сучасних економічних систем. Київ, 2011. 286 с.
3. Гриценко А.А. Економіко-інформаційний імператив нової статистичної парадигми: монографія. Київ, 2020. 436 с.
4. Гриценко А.А. Методологія дослідження трансформації економічних функцій держави в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2021. № 7. С. 05–13.
5. Економічна теорія: Політекономія / за ред. В.Д. Базилевича. Київ, 2007. 719 с.
6. Єщенко П.С., Арсенко А.Г. Куди движется глобальная экономика в XXI веке? Київ, 2012. 479 с.
7. Єщенко П.С. Світу потрібен новий вектор розвитку: від bubbleeconomics – до економіки людини. *Економіка України*. 2014. № 6. С. 4–22.
8. Єщенко П.С., Арсенко А.Г. Пошук нової парадигми розвитку економіки - категоричний імператив часу. *Економічна теорія*. 2012. № 4. С. 5–18.
9. Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Сучасна економіка. Київ, 2005. 327 с.
10. Єщенко П. Світова криза і криза економічної теорії: співвідношення і взаємодія. *Економічна теорія*. 2014. № 3. С. 24–37.
11. Жмудська І. Формування конкурентних переваг транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2013. № 148. С. 61–64.
12. Зверяков М.І., Грималюк А.В. Економічна теорія, державна політика і публічне управління. *Економіка України*. 2019. № 11-12.
13. Колодко Г.В. Глобалізація, трансформація, кризис – что дальше? Москва, 2011. 176 с.
14. Колодко Г.В. Куда идет мир: политическая экономика будущего / пер. с пол. Ю. Чайникова. Москва, 2014. 528 с.
15. Колодко Г.В. Новый прагматизм, або економіка помірності. *Економіка України*. 2013. № 11. С. 13–28.
16. Колодко Г.В. Політекономія майбутнього. *Економічна теорія*. 2015. № 3. С. 30–42.
17. Крауч К. Странная не-смерть неоліберализма. Москва, 2012. 271 с.
18. Кругман П. Выход из кризиса есть! / пер. с англ. Ю. Гольдберга. Москва, 2013. 320 с.
19. Лютий І.О., Мороз П.А. Суперечності процесів фінансіалізації та їх вплив на економічне зростання в Україні. *Економіка України*. 2014. № 4. С. 29–39.
20. Назаров И.В. Мировоззренческие основания постулатов «жесткого ядра» классическо-неоклассической парадигмы, их ограниченность и христианская альтернатива. *Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2012. С. 128–132.
21. Райх Р. Врятувати капіталізм. Як змусити вільний ринок працювати на людей / пер. з англ. Р. Корнута. Київ, 2018. 288 с.
22. Роткопф Д. Суперкласс. Те, кто правит миром / пер. с англ. Е. Васильевой, М. Колопотина. Москва, 2010. 475 с.
23. Стиглиц Дж. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / пер. с англ. В. Лопатки. Москва, 2011. 512 с.
24. Стиглиц Дж. О реформе международной валютно-финансовой системы: уроки глобального кризиса. Доклад Комиссии финансовых экспертов ООН. Москва, 2010. 328 с.

25. Трофимчук О.А. Витрати держави: міфи та об'єктивна необхідність. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5199>
26. Трофимчук О.А. Державне регулювання економіки: теоретичне переосмислення в XXI столітті. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 206–212.
27. Трофимчук О.А. Еволюція теоретичних поглядів на роль держави в економіці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки*. 2014. Вип. 8. Ч. 6. С. 13–18.
28. Трофимчук О.А. Перерозподільна функція держави в XXI ст. *Вісник Інституту економіки та прогнозування*. 2016. С. 84–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vier_2016_2016_12
29. Трофимчук О.А. Фінансiалiзацiя економiки: причини та наслiдки. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2928>
30. Унковська Т.Є., Демчук Н.І. Чи можливе економічне диво в Україні? *Економіка України*. 2013. № 12. С. 4–21.
31. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С. 28–45.
32. Фетуни Л., Абрамова И. Закономерности формирования и смены моделей мирового экономического развития. *Мировая экономика и международные отношения*. 2012. № 7. С. 3–15.
33. Циганов С.А., Яншина А.М. Проблеми сталого розвитку у контексті неоліберальної моделі глобалізації. *Економіка України*. 2013. № 4. С. 4–14.
34. Asen E. Corporate Tax Rates around the World, 2020. URL: https://taxfoundation.org/corporate-tax-rates-around-the-world-2020/#_fn2
35. Clausing K., Saez E., Zucman G. Ending Corporate Tax Avoidance and Tax Competition: A Plan to Collect the Tax Deficit of Multinationals. URL: <http://gabriel-zucman.eu/files/CSZ2020.pdf>
36. Coghlan A., MacKenzie D. Revealed – the Capitalist Network that Runs the World. *Global Research*. 2011. URL: <http://www.globalresearch.ca/revealed-the-capitalist-network-that-runs-the-world/27191>
37. Confronting Russia shows the tension between free trade and freedom. URL: <https://www.economist.com/leaders/2022/03/19/confronting-russia-shows-the-tension-between-free-trade-and-freedom>
38. Focus on Inequality and Growth. *OECD*. 2014. URL: <http://www.oecd.org/social/Focus-Inequality-and-Growth-2014.pdf>
39. Global Wealth Report 2014. URL: <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=60931FDE-A2D2-F568-B041B58C5EA591A4>
40. Globalisation and autocracy are locked together. For how much longer? URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2022/03/19/globalisation-and-autocracy-are-locked-together-for-how-much-longer>
41. Historical Tables. URL: <https://www.whitehouse.gov/omb/historical-tables/>
42. Jaumotte F., Buitron C. O. Inequality and Labor Market Institutions. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2016/12/31/Inequality-and-Labor-Market-Institutions-42987>
43. Kajjumba G.W., Oluka P., Osra F., Mkansi M. Offshoring-Outsourcing and Onshoring Tradeoffs: The Impact of Coronavirus on Global Supply Chain. *Outsourcing and Offshoring*. 2020. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.95281>
44. Madland D. Without Strong Unions, the Middle Class Is in Trouble. URL: <https://www.americanprogressaction.org/issues/economy/news/2018/09/13/171663/without-strong-unions-middle-class-trouble/>
45. Piketty T. *Capital in the 21st Century*. Cambridge: Harvard University Press, 2014. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/top-income-tax-rates-piketty>
46. Piketty T. Technical appendix of the book «Capital in the 21st century». URL: <http://piketty.pse.ens.fr/en/capital21c2>
47. Robinson D. 14 Biggest Environmental Problems of 2023. URL: <https://earth.org/the-biggest-environmental-problems-of-our-lifetime/>
48. Robinson W., Barrera M. Global capitalism and twenty-first century fascism: a US case study. *Race & Class*. 2012. Vol. 53(3), pp. 4–29.
49. Roubini N. Economic insecurity and the rise of nationalism. Project Syndicate. 2014. URL: <http://www.theguardian.com/business/economics-blog/2014/jun/02/economic-insecurity-nationalism-on-the-rise-globalisation-nouriel-roubini>
50. Saez E. Striking it Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States (Updated with 2018 estimates). URL: <https://eml.berkeley.edu/~saez/saez-UStopincomes-2018.pdf>
51. Saez E., Zucman G. The Triumph of Injustice: How the Rich Dodge Taxes and How to Make Them Pay / M. Weber. University of St. Gallen. June 5, 2020. URL: <https://www.coursehero.com/file/158726244/Weber2020SaezZucmanBookReviewpdf/>
52. Stiglitz J. The Chinese Century. 01.2015. URL: <http://www.vanityfair.com/news/2015/01/china-worlds-largest-economy>
53. UNCTAD, FDI/MNE database. URL: <https://www.unctad.org/fdistatistics>
54. Wallerstein I. 2008: The Demise of Neoliberal Globalization. URL: <http://mrzine.monthlyreview.org/2008/wallerstein010208.html>
55. World Development Indicators (WDI). URL: <http://public.knoema.com/lftihvf/world-development-indicators-wdi>
56. World Economic Outlook (WEO) // IMF. 04.2022. URL: <http://knoema.com/IMFWEO2015Apr/imf-world-economic-outlook-weo-april-2015>
57. WORLD MIGRATION REPORT 2020. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

References

1. Halchynskiyi A.S., Yeshchenko P.S. *Economic theory*. Kyiv, 2007. 503 p. (In Ukrainian).
2. Hrazhevska N.I. *Evolution of modern economic systems*. Kyiv, 2011. 286 p. (In Ukrainian).
3. Hrytsenko A.A. *Economic and informational imperative of the new statistical paradigm: monograph*. Kyiv, 2020. 436 p. (In Ukrainian).
4. Hrytsenko A.A. Research methodology of the transformation of economic functions of the state in the conditions of globalization. *Ukrainian economy*. 2021. No. 7. pp. 05–13. (In Ukrainian).
5. *Economic theory: Political economy* / ed. V.D. Basilevich. Kyiv, 2007. 719 p. (In Ukrainian).
6. Eshchenko P.S., Arsenko A.G. Where is the global economy headed in the 21st century? Kyiv, 2012. 479 p. (In Russian).
7. Yeshchenko P.S. The world needs a new vector of development: from bubbleeconomics to human economy. *Ukrainian*

economy. 2014. No. 6, pp. 4–22. (In Ukrainian).

8. Yeshchenko P.S., Arseienko A.H. The search for a new paradigm of economic development is a categorical imperative of the times. *Economic theory*. 2012. No. 4, pp. 5–18. (In Ukrainian).

9. Yeshchenko P.S., Palkin Yu.I. Modern economy. Kyiv, 2005. 327 p. (In Ukrainian).

10. Yeshchenko P. World crisis and crisis of economic theory: relationship and interaction. *Economic theory*. 2014. No. 3, pp. 24–37. (In Ukrainian).

11. Zhmudska I. Formation of competitive advantages of transnational corporations in the conditions of globalization. *Bulletin of Kyiv National University named after T. Shevchenko*. 2013. No. 148, pp. 61–64. (In Ukrainian).

12. Zveriaikov M.I., Hrymaliuk A.V. Economic theory, public policy and public administration. *Ukrainian economy*. 2019. No. 11-12. (In Ukrainian).

13. Kolodko G.V. Globalization, transformation, crisis - what's next? Moscow, 2011. 176 p. (In Russian).

14. Kolodko G.V. Where is the world going: political economy of the future. Moscow, 2014. 528 p. (In Russian).

15. Kolodko H.V. New pragmatism, or the economy of moderation. *Ukrainian economy*. 2013. No. 11, pp. 13–28. (In Ukrainian).

16. Kolodko H.V. Political economy of the future. *Economic theory*. 2015. No. 3, pp. 30–42. (In Ukrainian).

17. Krauch K. The strange non-death of neoliberalism. Moscow, 2012. 271 p. (In Russian).

18. Kraugman P. There is a way out of the crisis! Moscow, 2013. 320 p. (In Russian).

19. Liutyi I.O., Moroz P.A. Contradictions of financialization processes and their impact on economic growth in Ukraine. *Ukraine economy*. 2014. No. 4, pp. 29–39. (In Ukrainian).

20. Nazarov I.V. Worldview foundations of the postulates of the "hard core" of the classical-neoclassical paradigm, their limitations and a Christian alternative. *Paradigmatic shifts in economic theory of the 21st century: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Kyiv, 2012, pp. 128–132. (In Russian).

21. Raikh R. Save capitalism. How to make the free market work for people. Kyiv, 2018. 288 p. (In Ukrainian).

22. Rotkopf D. Superclass. The one who rules the world. Moscow, 2010. 475 p. (In Russian).

23. Stiglitz Dzh. The steep pike: America and the new economic order after the global crisis. Moscow, 2011. 512 p. (In Russian).

24. Stiglitz Dzh. On the reform of the international currency and financial system: lessons from the global crisis. Report of the UN Commission of Financial Experts. Moscow, 2010. 328 p. (In Russian).

25. Trofymchuk O.A. State expenses: myths and objective necessity. *Efficient economy*. 2016. No. 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5199> (In Ukrainian).

26. Trofymchuk O.A. State regulation of the economy: theoretical rethinking in the XXI century. *Economy and the state*. 2020. No. 6, pp. 206–212. (In Ukrainian).

27. Trofymchuk O.A. The evolution of theoretical views on the role of the state in the economy. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: economic sciences*. 2014. Issue 8. Part 6, pp. 13–18. (In Ukrainian).

28. Trofymchuk O.A. The redistributive function of the state in the 21st century. *Bulletin of the Institute of Economics and Forecasting*. 2016, pp. 84-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viep_2016_2016_12 (In Ukrainian).

29. Trofymchuk O.A. Financialization of the economy: causes and consequences. *Efficient economy*. 2014. No. 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2928> (In Ukrainian).

30. Unkovska T.E., Demchuk N.I. Is an economic miracle possible in Ukraine? *Ukraine economy*. 2013. No. 12, pp. 4–21. (In Ukrainian).

31. Fedulova L. Innovative development: evolution of views and problems of modern awareness. *Economic theory*. 2013. No. 2, pp. 28–45. (In Ukrainian).

32. Fetuny L., Abramova I. Laws of formation and change of models of world economic development. *The world economy and international relations*. 2012. No. 7, pp. 3–15. (In Russian).

33. Tsyhanov S.A., Yanshina A.M. Problems of sustainable development in the context of the neoliberal model of globalization. *Economy of Ukraine*. 2013. No. 4, pp. 4–14. (In Ukrainian).

34. Asen E. Corporate Tax Rates around the World, 2020. URL: https://taxfoundation.org/corporate-tax-rates-around-the-world-2020/#_ftn2

35. Clausing K., Saez E., Zucman G. Ending Corporate Tax Avoidance and Tax Competition: A Plan to Collect the Tax Deficit of Multinationals. URL: <http://gabriel-zucman.eu/files/CSZ2020.pdf>

36. Coghlan A., MacKenzie D. Revealed – the Capitalist Network that Runs the World. *Global Research*. 2011. URL: <http://www.globalresearch.ca/revealed-the-capitalist-network-that-runs-the-world/27191>

37. Confronting Russia shows the tension between free trade and freedom. URL: <https://www.economist.com/leaders/2022/03/19/confronting-russia-shows-the-tension-between-free-trade-and-freedom>

38. Focus on Inequality and Growth. *OECD*. 2014. URL: <http://www.oecd.org/social/Focus-Inequality-and-Growth-2014.pdf>

39. Global Wealth Report 2014. URL: <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=60931FDE-A2D2-F568-B041B58C5EA591A4>

40. Globalisation and autocracy are locked together. For how much longer? URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2022/03/19/globalisation-and-autocracy-are-locked-together-for-how-much-longer>

41. Historical Tables. URL: <https://www.whitehouse.gov/omb/historical-tables/>

42. Jaumotte F., Buitron C. O. Inequality and Labor Market Institutions. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2016/12/31/Inequality-and-Labor-Market-Institutions-42987>

43. Kajjumba G.W., Oluka P., Osra F., Mkansi M. Offshoring-Outsourcing and Onshoring Tradeoffs: The Impact of Coronavirus on Global Supply Chain. *Outsourcing and Offshoring*. 2020. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.95281>

44. Madland D. Without Strong Unions, the Middle Class Is in Trouble. URL: <https://www.americanprogressaction.org/issues/economy/news/2018/09/13/171663/without-strong-unions-middle-class-trouble/>

45. Piketty T. Capital in the 21st Century. Cambridge: Harvard University Press, 2014. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/top-income-tax-rates-piketty>

46. Piketty T. Technical appendix of the book «Capital in the 21st century». URL: <http://piketty.pse.ens.fr/en/capital21c2>

47. Robinson D. 14 Biggest Environmental Problems of 2023. URL: <https://earth.org/the-biggest-environmental-problems-of-our-lifetime/>

48. Robinson W., Barrera M. Global capitalism and twenty-first century fascism: a US case study. *Race & Class*. 2012. Vol.

53(3), pp. 4–29.

49. Roubini N. Economic insecurity and the rise of nationalism. Project Syndicate. 2014. URL: <http://www.theguardian.com/business/economics-blog/2014/jun/02/economic-insecurity-nationalism-on-the-rise-globalisation-nouriel-roubini>

50. Saez E. Striking it Richer: The Evolution of Top Incomes in the United States (Updated with 2018 estimates). URL: <https://eml.berkeley.edu/~saez/saez-UStopincomes-2018.pdf>

51. Saez E., Zucman G. The Triumph of Injustice: How the Rich Dodge Taxes and How to Make Them Pay / M. Weber. University of St. Gallen. June 5, 2020. URL: <https://www.coursehero.com/file/158726244/Weber2020SaezZucmanBookReviewpdf/>

52. Stiglitz J. The Chinese Century. 01.2015. URL: <http://www.vanityfair.com/news/2015/01/china-worlds-largest-economy>

53. UNCTAD, FDI/MNE database. URL: <https://www.unctad.org/fdistatistics>

54. Wallerstein I. 2008: The Demise of Neoliberal Globalization. URL: <http://mrzine.monthlyreview.org/2008/wallerstein010208.html>

55. World Development Indicators (WDI). URL: <http://public.knoema.com/lftihvf/world-development-indicators-wdi>

56. World Economic Outlook (WEO) // IMF. 04.2022. URL: <http://knoema.com/IMFWEO2015Apr/imf-world-economic-outlook-weo-april-2015>

57. WORLD MIGRATION REPORT 2020. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

Oleh TROFYMCHUK

applicant, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-6443>

e-mail: oleh.trofymchuk@gmail.com

THE STATE ECONOMIC REGULATION IN THE NEOLIBERAL GLOBALISM ERA

The paper shows the main causes, manifestations and particularities of the intensive globalization started in the second half of the twentieth century, which has had both objective and subjective aspects. It analyzes the subjective influence on the globalization made by the neoliberal ideology and the functioning of international actors. The work has outlined the main theoretical contradictions, myths and flaws in the current economic mainstream regarding the role and functions of the state in the economy and state economic regulation. The study reveals and statistically confirmed the main negative trends, processes and phenomena at the national and global levels in the era of the globalization caused by the neoliberal concept, such as: (1) growing income and wealth inequality at the global and national levels; (2) problems with using natural resources and environment; (3) uneven development among countries; (4) the growing negative influence of transnational capital; and (5) macroeconomic instability and hypertrophied development of the financial sector (financialization), etc. The study defines the main economic policy directions in order to eliminate the negative impact of neoliberal economic thought on socio-economic development. The paper also describes and evaluated the main scenarios for the further development of views on state economic regulation among scholars and state managers. It shows that the most likely scenario is the increasing of the role of state economic regulation. On the one hand, states can form rather aggressive policies with trade wars, protectionism, military and diplomatic conflicts, isolation, localization, etc. On the other hand, wanting to protect the interests of their societies, states can try to build a fair and inclusive global space, which would be the most beneficial development scenario for humanity. The work identifies the main challenges for state economic regulation caused by globalization and it also shows needed transformations: (1) increasing the level of subjectivity of the state as a bearer of the national interest, (2) ensuring the institutional foundations of inclusive global development based on the principles of equality, justice and transparency, (3) neutralizing the negative impact on national socio-economic security carried out by international actors.

Keywords: state, globalization, state regulation of the economy, economic policy, neoliberalism, functions of the state